

Marija ČELAM

ULOGA KATOLIČKE TEOLOGINJE U BH DRUŠTVU

Uvod

Dobivši poziv za simpozij „Vizija teologinje u bh. društvu“, bila sam oduševljena jer će napokon u ovoj našoj napaćenoj Bosni i Hercegovini, osim mnogih političkih tema koje preplavljaju televizijske i novinske medije, biti progovoreno i o temi žene teologinje u bh. društvu. No, moje oduševljenje nije dugo trajalo, budući da sam tražeći literaturu potrebnu za istraživanje shvatila koliko je ona na ovim našim prostorima vrlo oskudna. Nadam se da će se to u skorije vrijeme promijeniti.

Pogledamo li u prošlost, uočavamo da je kroz povijest žena i u svjetovnom i u crkvenom životu bila inferiornija u odnosu na muškarca. Iako još na prvim stranicama Svetog pisma iščitavamo da su oboje stvoreni na sliku i priliku Božju (Post 1,28), položaj žene nije ni blizu bio jednak muškarčevu.

Njezina se uloga pretežno svodila na ulogu domaćice, supruge i majke, a intelektualni i društveni rad bio je pridržan muškarcima. Postavke da je žena za obitelj, a muž za politiku, mogu nam se učiniti arhaičnima. Međutim, one ni u današnje vrijeme nisu posve napuštene. Ne samo uloge, već se ni tzv. ženske vlastitosti ne razlikuju puno od onih koje su se ženama pripisivale u prošlosti: radinost, poslušnost, šutljivost, trpljenje, žrtva, sebedarje...

Ne želi se negirati ženina uzvišena zadaća koja se očituje u njezinu majčinstvu, ali svesti njezino postojanje samo na tu ulogu, degradiranje je njezina dostojanstva i poziva na djelovanje u svijetu za opće dobro i napredak.

Poseban je izazov za ženu kad se odluči baviti teologijom. Ta sfera se sve do današnjih dana nekako podrazumijeva privilegijom muškaraca da govore o Bogu i ljudima tumače Njegovu Riječ, iako postoje brojni dokumenti koji govore u prilog jednakosti muškarca i žene te ističu ženin

poziv i dostojanstvo. Neki od tih dokumenata su: Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu II. vatikanskog sabora *Gaudium et spes*, Dekret o apostolatu laika spomenutog sabora *Apostolicam actuositatem*, apostolsko pismo Ivana Pavla II. *Mulieris dignitatem* te Apostolska pobudnica *Christifideles laici* Ivana Pavla II. U biti, govor o teologinji govor je o ženi jer kad se žena u potpunosti afirmira, i teologinja će se sa svojim pozivom pokazati u punom svjetlu javnosti.

Današnje vrijeme donosi brojne promjene u društvu i u Crkvi. Naravno, te promjene nisu zaobišle ni ženu koja je ravnopravni i punopravni član i društva i Crkve. Varaju se oni koji misle da samo muškarci mogu krojiti ovaj svijet i voditi dobru politiku.¹ Sada je vrijeme da se ženi napokon iskaže povjerenje i dopusti joj da sudjeluje u oblikovanju budućnosti koja čeka naše potomke, a koju svi želimo da bude bolja od onoga što sada imamo.

I. Žena u svetom pismu

U cijelom Svetom pismu nema sustavne teme o ženama i njihovu položaju, ali postoje različita svjedočanstva o njima. Za proučavanje te teme potrebno je imati na umu povijesni kontekst u kojemu su nastajali tekstovi Svetog pisma te društvene okolnosti koje su utjecale na njih.

I.1. Žena u Starom zavjetu

U Starom zavjetu nailazimo na mnoge primjere ženskih likova kroz povijest Izraela. U Knjizi se Postanka spominje prva žena Eva koju je Bog stvorio s jednakim dostojanstvom i pravima kao i muškarca (Post 1,28). Ipak, ženu se gleda kao biće koje je stvoreno od muškarca i radi muškarca.² Njezina je uloga definirana pojmom „pomoć”. Često se ta „pomoć” tumačila kao podređenost žene mužu te se isticala njezina drugorazredna uloga u društvu. No, ako bismo išli takvom logikom, onda možemo zaključiti da je učenik vredniji od učitelja jer je taj posljednji onaj koji pruža pomoć.³

Nadalje, u Starom se zavjetu spominju žene velikih sinova Izraela - Abrahama, Izaka i Jakova Sara, Rebeka i Rahela - kojima je zajednička osobina neplodnost. Neplodnost je u Izraelu smatrana prokletstvom, no

1 Ljiljana MATKOVIĆ-VLAŠIĆ, „Žena u Starom i Novom zavjetu“, *Bogoslovska smotra* 3-4/90, 160.

2 Ljiljana MATKOVIĆ, *Žena i crkva*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1973., 20.

3 Lj. MATKOVIĆ, *Žena i crkva*, 21.

Bog zahvaća u povijest Izraela te žene nagrađuje potomstvom zbog njihove čestitosti i vjernosti.

Postoje u Izraelu i žene koje se pojavljuju u društvenom i političkom životu. Primjer tomu nalazimo u Juditinoj knjizi, 13. poglavlje, gdje Judita junački spašava svoj narod od uništenja, što je namjera bila asirskog vojskovođe Holoferna. Također, i Estera spašava Izraelce od Hamana, prvog čovjeka perzijskog kralja Kserksa (Est 7).⁴

Savršena žena prema Starom zavjetu vrlo je poštovana i smatrana je darom od Boga. Osim što je njezina uloga rađanje i odgajanje djece, ona također upravlja svojim kućanstvom. Žena je u Izraelu držala obitelj na okupu, radila je od ranog jutra na polju, opskrbljivala je dom vodom i slično. Najsnažniji starozavjetni tekst koji slavi židovsku ženu kao bračnu družicu, majku i kućanicu jest svakako onaj u Knjizi Izreka koji započinje gotovo emfatičnim retoričkim pitanjem: *Tko će naći ženu vrsnu?* (Izr 31,10-30).⁵ No, unatoč svim tim primjerima, stav prema ženama ostaje na razini stava koji je oblikovan Knjigom Postanka, tj. stava o podređenosti žene muškarcu te svodenja njezine uloge samo na ulogu domaćice i majke. Ipak, u Isusovo vrijeme dolazi do promjena.

1.2. Žena u Novom zavjetu

Pretežno sve što je rečeno za ženske likove Starog zavjeta, vrijedi i za žene u Novom zavjetu. Iako nemamo sustavno učenje Isusa o položaju i ulozi žena, postoji Njegov konkretan stav u susretu s različitim ženama. Isus donosi jedinstvenu eshatološku poruku upućenu svakom čovjeku koja jednako oslobađa i stavlja u nov odnos prema Bogu i drugomu čovjeku.⁶ Nijedan novozavjetni tekst ne donosi Isusov diskriminirajući stav prema ženama. Dapače, on se prema njima odnosi s ljubavlju i milosrđem.

Na liniji toga, i sveti Pavao veliča dostojanstvo i ulogu žene u Crkvi. Stoga on i piše Galaćanima da „nema više: židov – Grk; nema više: rob – slobodnjak; nema više: muško – žensko. Svi ste vi jedno u Kristu Isusu” (Gal 3,28).

Isus razgovara sa ženama bez obzira na društvene prilike koje to ne dopuštaju. Najznakovitiji primjer za to je razgovor sa Samarijankom na Jakovljevu zdencu kod Sikara (Iv 4,7-26). Isus s njom raspravlja o najdubljim Božjim tajnama. Razgovara s njom o neizmjernom daru ljubavi

⁴ Ivan DUGANDŽIĆ, „Mjesto i uloga žene u Bibliji”, *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, 6/2009., 507.

⁵ I. DUGANDŽIĆ, „Mjesto i uloga žene u Bibliji”, 508.

⁶ I. DUGANDŽIĆ, „Mjesto i uloga žene u Bibliji”, 509.

Božje, koji je kao „izvor vode što struji u život vječni”.⁷ Također je bitan i Njegov razgovor s Martom, Lazarovom sestrom, koji je voden o najdubljim istinama Objave i vjere (Iv 11,21-27). Dakle, Isus nije izbjegavao susret sa ženama te razgovor s njima o velikim temama jer je njihova vjera bila pravi odjek duha i srca.⁸

U posljednjim trenucima Isusova života, kad su se na Golgoti razbježali svi apostoli osim Ivana, žene su tu bile najbrojnije. One su ga pratile tijekom cijelog kalvarijskog puta i bile uz Njega do ispuštanja zadnjeg životnog daha. Njihova je vjera nadvladala strah. Stoga ih je Isus na uskrsno jutro učinio prvim svjedocima svojega uskrsnuća (Mk 16,1sl; Iv 20,1sl).

Besmisleno je govoriti o ulozi žene u Novom zavjetu, a da se ne spomene najsavršeniji primjer dostojanstva i poziva svakog čovjeka. Naravno, riječ je o Mariji, Majci Božjoj. Po njoj je u ljudsku povijest došlo spasenje, po njoj se Bog objavio ljudima. Ona ne bi trebala biti primjer samo ženama nego i cjelokupnom ljudskom rodu jer se u njezinu pristajanju uz Božju volju očituje savršeno ostvarenje ljudske egzistencije, savršeno uklapanje u Božji plan spasenja.⁹ Marija je svojim „fiat” („Neka bude”) omogućila prvi pravi susret Boga i čovjeka.

Biti muškarac ili žena ne uključuje nikakva ograničenja niti utječe na spasonosno djelovanje Duha.¹⁰ I muškarac i žena su pozvani osobnim pozivom na djelovanje u društvu i u Crkvi.

2. Crkvenopravni status teologinje

U vremenu prve kršćanske zajednice uloga žene je bila vrlo vrednovana, no izvorna se slika promijenila u procesu političkog jačanja Crkve i kršćanstva, i to na štetu žene. Da ne bismo preduboko ulazili u povijest i izučavanje raznih mišljenja o ženi u srednjem i novom vijeku, ovdje ću prikazati načela novog Zakonika kanonskog prava (u daljnjem tekstu CIC) iz 1983. godine te zaključke Drugog vatikanskog sabora i dokumenata poslije njega.

U Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* Drugog vatikanskog sabora kaže se: „Budući da su svi ljudi, oduhovljeni razumnom dušom i stvoreni na sliku Božju, iste naravi i istog porijekla, i jer svi, od Krista otkupljeni, imaju isti poziv i isto božansko

⁷ IVAN PAVAO II., *Apostolsko pismo Mulieris dignitatem*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1989., 47.

⁸ IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem*, 48.

⁹ Lj. MATKOVIĆ, *Žena i crkva*, 64.

¹⁰ IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem*, 50.

određenje, treba da im se sve više i više priznaje temeljna jednakost sviju” (br. 29). Sabor ne govori o jednakosti po fizičkoj sposobnosti i po umnim i moralnim moćima, nego želi istaknuti jednakost u naravi i dostojanstvu koje je Bog darovao svakom čovjeku bez obzira na spol, rasu, jezik, religiju. Nadalje, u istom se dokumentu donosi da žene danas rade na gotovo svim područjima života te je zbog toga zadaća sviju da se prizna i promiče specifično i nužno sudjelovanje žene u kulturnom životu (br. 60).

U Dekretu o apostolatu laika *Apostolicam actuositatem* istog Sabora istaknuto je da „budući da u naše dane žene sve više i više aktivno sudjeluju u cjelokupnom društvenom životu, veoma je važno da se proširi njihovo sudjelovanje i na raznovrsnim područjima apostolata Crkve” (br. 9).

Apostolsko pismo *Mulieris dignitatem* (Dostojanstvo žene) Ivana Pavla II. iz 1988. godine ističe poziv i dostojanstvo žene te posebnu žensku sposobnost na temelju koje njezina osjetljivost može zajamčiti pozornost prema čovjeku. Moralna i duhovna snaga žene nalazi se u svijesti da joj Bog na poseban način povjerava čovjeka.¹¹ Samo darivajući sebe, može sama sebe pronaći. Žene bdiju nad ljudskim bićima u obitelji koja su temeljni znak ljudske zajednice. Bog povjerava i ženi i muškarcu, prema njihovim osobinama, posebno zvanje i poziv u Crkvi i svijetu. Papa u svojem Pismu želi probuditi glavne antropološke istine o muškarcu i ženi, jednakost u dostojanstvu i njihovo jedinstvo, ukorijenjenu i duboku različitost između muškog i ženskog, kao i njihov poziv na međusobno nadopunjavanje.

Još jedan dokument Ivana Pavla II. progovara o položaju i ulozi žene. To je Apostolska pobudnica *Christifideles laici* (Vjernici laici) iz iste godine. U broju 49. Papa piše da je potrebno priznati i pozvati da svi još jednom priznaju nenadomjestiv doprinos žene u izgradnji Crkve i u razvoju društva te učiniti podrobniju analizu o sudjelovanju žene u životu i poslanju Crkve.¹² Istaknuta je potreba da se brani i promiče osobno dostojanstvo žene, a prema tome i njezina jednakost s muškarcem. Snagom sakramenta krštenja i potvrde žena je postala dionicom trostruke službe Isusa Krista Svećenika, Proroka i Kralja¹³ te je stoga osposobljena za evangelizaciju, temeljni apostolat Crkve.

Što se tiče CIC-a, Zakonik ne pravi razliku između muškarca i žene, već ih promatra prvenstveno pod kategorijom vjernika, a zatim pod kategorijom vjernika laika. Sve odredbe koje se odnose na prava i dužnosti vjernika laika, zapravo su odredbe koje se odnose na pravni status žene. Zakonik govori o jednakosti svih vjernika u Crkvi, bilo klerika, bilo laika,

¹¹ IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem*, 87.

¹² IVAN PAVAO II., *Apostolska pobudnica Christifideles laici*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1990., 116.

¹³ IVAN PAVAO II., *Christifideles laici*, 123.

žena ili muškaraca, a ta jednakost se očituje u pogledu njihova dostojanstva koje se temelji na sakramentu krštenja po kojem svi postaju djeca Božja, odnosno članovi Crkve koja je narod Božji.¹⁴ U kanonu 204., § 1. kaže se: „Vjernici su oni koji su, krštenjem pritjelovljeni Kristu, učinjeni Božjim narodom i zbog toga su, postavši na svoj način dionici Kristove svećeničke, proročke i kraljevske službe, pozvani da, svatko prema svojem položaju, vrše poslanje koje je Bog povjerio Crkvi da ga ispuni u svijetu”. Iako su svi vjernici jednaki u svojem dostojanstvu, postoji različitost u pogledu položaja i službe koju netko vrši u Crkvi. Žene mogu u bogoslužju privremeno vršiti službu čitača, tumača, pjevača ili druge službe prema pravnoj odredbi (kan. 230., § 2.). One mogu pri slavljenju svete mise pomagati slijepom ili bolesnom svećeniku (kan. 930., § 2.). Također mogu katehizirati (kan. 776.), evangelizacijskom i katehetskom poukom pripremati za sakramente (kan. 843., § 2.), predavati na katoličkim sveučilištima (kan. 810., § 1.). Zakonik na različitim mjestima ostavlja laicima/ženama mogućnost da sudjeluju u vršenju nekih službi vezanih za vlast upravljanja: služba suca (kan. 1421., § 2.); zadaća preslušatelja (kan. 428., § 2.); sudac izvjestitelj (kan. 1429.); voditelj javnog vjerničkog društva (kan. 317., § 3.); papinski izaslanik (kan. 363.); ekonom biskupije (kan. 494.); upravitelj crkvenih dobara (kan. 956.; 1282.; 1289.); preslušatelj svjedoka u parnici (kan. 1528.); kancelar ili bilježnik (kan. 483.; 1437.); promicatelj pravde i branitelj veze (kan. 1435.).

Iz svega se navedenog vidi sve veće otvaranje Crkve poslanju žena te priznavanje njihova pravog položaja i uloge u kulturnom i vjerskom svijetu. Pravilna primjena navedenih kanonskih odredaba, kao i zaključaka dokumenata, pomogla bi svim vjernicima, i ženama i muškarcima, živjeti vjerno vlastiti poziv u poslanju Crkve i svijeta.

3. Položaj žene/teologinje danas

Na početku je 20. stoljeća u Crkvi vladala teorija subordinacije žene: premda je slika Božja jednako kao i muškarac, žena je o njemu posve ovisna i njemu podložna. Područje njezina apostolata je u kući. Apostolski djeluje ako kršćanski odgaja i utječe na muža. Izvan kuće žena može apostolski djelovati svjedočanstvom života, ali ne i propovijedanjem. Zauzima se stav protiv ženskog prava glasa i zaposlenja žena. Obrazovanje se podređuje odgoju žena, osobito odgoju za majčinstvo. Sve se te djelatnos-

¹⁴ Klara ČAVAR, „Pravni status žene u Zakoniku kanonskog prava”, *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, 6/2009., 535.

ti tumače ženskom naravi. Slično je i sa zaposlenjem žena: žena treba raditi samo u onim djelatnostima koje su u skladu s njezinom naravi.¹⁵

Suvremene teorije o poslanju žena ostale su na razini polariteta: između žene i muškarca postoje biološke, psihološke i duhovne razlike koje su temelj različitih uloga i različite duhovnosti. Teoriju polariteta nastoji se i teološki opravdati. Tako se, na primjer, polazi od stvorenosti čovjeka na sliku Božju, koji je Trojstvo, te se time tumači ravnopravnost u različitosti žena i muškaraca. Slika Boga se promatra kao izvor ravnopravnosti žena i muškaraca jer su oboje, kao slika Božja, jednako čovjek, jednako osoba. „Biti muškarac nije nimalo savršenije nego biti žena, ali ni biti žena nije ni uzvišenije ni vrjednije nego biti muškarac. Oni su jednaki, oni su jednako čovjek, oni su zajedno slika Božja”.¹⁶

Budući da u Bosni i Hercegovini ne postoje statistički podaci o broju teologinja i području njihova zaposlenja, ja sam za ovo poglavlje uzela podatke kojima raspolaže Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu (u daljnjem tekstu KBF). Podaci obuhvaćaju period od 19 godina, odnosno od 1990. godine, kada su žene dobile mogućnost studirati teologiju, do danas. Također će biti prikazani i podaci za Teološki institut u Mostaru koji je afiliran KBF-u.

Ukupan broj diplomiranih na KBF-u od navedene godine do danas iznosi 124, od čega je 29 žena. Na Teološkom institutu taj broj iznosi 155, a udio žena je 110. Trenutno je na KBF-u upisano 87 studenata, od čega je 21 djevojka, a na Teološkom institutu 65 studenata, od čega 55 djevojaka. Dakle, ukupan je zbroj studenata 152. Nakon stečene diplome studenti dobivaju titulu diplomirani teolog, ako su završili KBF, odnosno diplomirani kateheta, ako su završili Teološki institut. Žene se pretežno zapošljavaju kao vjeroučiteljice u osnovnim ili srednjim školama, ali postoje i one koje su svoje mjesto našle u crkvenim ili društvenim medijima te nekim državnim institucijama. Budući da je teologija studij društvenog smjera, zaposlenje je stvar osobnog zanimanja i zalaganja osobe, odnosno otvoren je širok spektar budućeg zaposlenja.

4. Pogled u budućnost

Žena sa svojim mogućnostima i darovima može doprinijeti napretku i usavršavanju društva i Crkve. Mentalni sklop koji je posljedica patrijarhalnog uređenja nastoji i dalje degradirati ulogu žene. No, njezina svijest

¹⁵ Usp. Celestin TOMIĆ, „Čas žene”, *Veritas* 7-8/1995., 23.

¹⁶ Tomislav IVANČIĆ, *Liječiti brak i obitelj*, Zagreb, Pet minuta za tebe, 1995., 33.

je došla do izoštrenja te ona ne želi zakopati talente koje joj je Bog povjerio, nego ih želi iskoristiti i umnožiti te postati „sluga vjerni” (Lk 19,17).

„Žena je, dakako, kadra da se tome muškom svijetu prilagodi. To je doista dokazala u toku ovoga našeg stoljeća, i danas ona može uspješno preuzeti bilo koji položaj što je nekoć bio pridržan muškarcu. No time se ipak ne rješava problem. Žena ne može postići svoj procvat tako da jedino razvija muške sposobnosti koje su u njoj, nego naprotiv tako da u naš moderni Zapad ponovo uvede osobno stajalište, koje mu nedostaje. No nije lako, u ovoj atmosferi objektivnosti koja obilježava našu civilizaciju, unijeti drugo držanje – ono osobnog susretanja.”¹⁷

Danas se od žene, a u to uključujem naravno i teologinje, očekuje da se potpuno posveti ili karijeri ili obiteljskom životu. Jedno od toga dvoga ona treba odbaciti. Žalosno je kad se čuju priče da poslodavci uvjetuju žene ugovorima u kojima ona mora potpisati, u svrhu zadržavanja posla, da u određenom periodu neće ostati trudna ili se udavati. Zar je to potrebno našem društvu da bi napredovalo?

Žena može biti uspješna i kao supruga/majka i kao poslovna žena u kulturno-društvenom svijetu. Naravno, za taj uspjeh nije dovoljna samo njezina upornost i volja, nego je potrebno i razumijevanje društva i Crkve za narav žene te nastojanje da se te njezine uloge usklade. „Ako je išta vrijedno u našem životu, vrijedna je uloga majke; a i u javnim službama ima odgovornih i značajnih mjesta koje po samoj naravi stvari bolje odgovaraju ženi”.¹⁸

Ženina najveća društvena vrednota jest sposobnost za druge. Ona i u najbezizlaznijim situacijama posjeduje jedinstvenu sposobnost da se suoči s nepogodama, da učini život još uvijek mogućim, da sačuva neuništivu nadu za budućnost i da suzama podsjeća na vrijednost svakog ljudskog života.¹⁹

Zaključak

Žena je sama, u biti kao i muškarac, složeno biće. Podijeljena u sebi između svoje ženstvenosti, majčinstva, nježnosti i vanjske društvene stvarnosti i želja, ona se još uvijek ne snalazi dobro. Društvo ju je doista

¹⁷ Paul TOURNIER, *Poslanje žene, Putovi i zadaci feminizma*, Zagreb, Biblioteka „Oko tri ujutro”, 1981., 13.

¹⁸ Dubravka ROCA, „Žena i radanje, Na izvorima ženstva”, Rubrika: Žena u Crkvi i u društvu, *Kana IX./1992.*, 30.

¹⁹ Mihály SZENTMÁRTONI, „Identitet i dostojanstvo žene”, *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, 6/2009., 523.

često zapostavljalo, imalo mehanički pristup njezinim željama. Odlučna bitka za afirmaciju žene, uostalom i za svakoga zapostavljenog čovjeka, mora se voditi na dva kolosijeka: na osobnom, unutrašnjem osvješćenju i na vanjskoj društveno-strukturalnoj revalorizaciji. Dok ne uvide i žena i društvo, odnosno muškarac, da žena nije servis ili igračka, neće biti moguće ni govoriti o rješenju.

Ženu valja uključiti i u život i u društvo, ne kao suradnicu ili pomoćnicu, nego kao kompletnu osobu. I žena i društvo trebaju mijenjati tisućgodišnje navike i shvaćanja. Vladavina muškaraca mora odstupiti, ali se za to i borba za ravnopravnost i društvenu ulogu ne smije pretvoriti u rivalstvo.

Prirodna priljubljenost žene uz Crkvu svjedoči duboku religioznost i vjernost žene Kristovu pozivu. Ako se k tome zna da je žena jednostavnija, skromnija, često u teškim situacijama i snalažljivija, trebamo je shvatiti kao biće dostojanstveno i dostojno svoje velike uloge. Prihvatiti suradnju žena nije za Crkvu samo izbor, koji može učiniti, nego obaveza koja joj se nameće kao logična posljedica današnjih antropoloških i teoloških saznanja. Kad se ta suradnja jednom u punom smislu ostvari, onda žena više neće biti za Crkvu problem nego šansa.²⁰

²⁰ Lj. MATKOVIĆ, *Žena i crkva*, 139.